

František Palacký.

(K stoletnici njegovega rojstva spisal *Eugen Lampe*.)

Svoji ke svému a vždy dle
pravdy.

Geslo Palackega.

Z veliko slovesnostjo so Čehi praznovali od dne 17. do 22. meseca rožnika spomin jednega izmed najslavnejših in najzaslužnejših svojih mož. Prihiti so zastopniki vseh slovanskih narodov v zlato Prago, da se pri tem slavju združijo, spoznajo in pripravijo na uspešno delovanje v obrambo in prospeh slovanske omike v Avstriji. Palacký je Čehom pokazal, kako je njihovo pravo in kakó naj delujejo, da se povzdignejo do vrhunca omike. Ta vzgled je mogočno vplival na slovstveno delovanje ostalih Slovanov in jim je dal pogum, da so začeli samostojno delovati. Zato hočemo v kratkih potezah načrtati življenje in delovanje tega moža.¹⁾

Palacký se je rodil dne 14. rožnika leta 1798. pod preprosto streho vaške šole v

Hodslavicah na Moravskem, kjer je njegov oče bil protestantovski učitelj. Njegova rod-bina se je štela med takozvane „češke brate“, jedno izmed mnogoštevilnih protestantovskih ločin. V mladosti je bil namenjen za predi-kanta, a ko je prišel na trenčinsko šolo in

se učil modroslovja v Požunu, odpovedal se je temu namenu, dasi je ostal vedno veren. V protestantovsko bogoslovje se je takrat začel zajedati brez-verski racijonališki duh. Ta mu je bil zopr in zato je pustil tako bogoslovje ter si ohranil pozitivno vero.

Najprej se je lotil pesništva in estetike. Spisal je „Počátky českého básnictví“ (Začetki češkega pesništva) skupno s Šafaříkom, in „Přehled dějin krasovědy a její literatury“ (Pregled zgodovine estetike in njenega slovstva). Naposled pa se je odločil za zgodovino. Spisoval

je zgodovino husitskih bojov. Zeló marljivo je zbiral vire. S tem namenom je šel v Prago,

njegovi nazori o najvažnejših kulturnih vprašanjih. 2. „Památník na oslavu stých narozenin Frant. Palackého.“ V tej obsežni spomenici je 44 spisov o Palackem, kateri nam jako zanimivo

František Palacký

¹⁾ Med knjigami, ki so izšle povodom stoletnice rojstva Palackega, omenjamo te: 1. „Palacký národu.“ V tej knjigi so zbrani razni izreki in odlomki iz knjig Palackega, v katerih se kažejo

kjer se je stalno naselil. Dobrovský je spoznal veliko nadarjenost Palackega, pomagal mu in opozoril nanj grofa Františka Sternberga, tedaj najveljavnejšega češkega domoljuba, ki mu je naročil, naj spiše rodopis njegove rodbine. Tako je dobil Palacký priliko, da se vglobi v proučevanje domače zgodovine. Kraljeva češka znanstvena družba ga je vspodbudila k izdavanju „Starih letopisov čeških“. L. 1827. ga je deželni zbor pozval, da naj nadaljuje Pubičkovo „Češko zgodovino“.

L. 1848. je stopil na politično polje. Ker je dobro poznal zgodovinska prava češkega naroda, pridobil si je takoj splošno veljavo kot politik. Leta 1850. se je pa zaradi neugodnih političnih razmer zopet vrnil k znanstvenemu delu. Dvakrat mu je vlada ponudila ministersko čast, a Palacký je ni sprejel. Od leta 1860., ko je bila obnovljena konstitucija, se je Palacký več bavil s potitiko, a vedno je svoje najboljše moči uporabljeval za znanstveno delovanje. Zadnja leta je svoje raztresene članke zbral v dveh knjigah: v „Spominih“ in v „Radhoštu“. Kot 78 leten starček je umrl Palacký dne 26. vel. travna l. 1876.

Težko je kratko oceniti Palackega obširno znanstveno delovanje, ker je bilo jako mnogostransko. Omenjamo le njegove glavne nazore, kateri so ga vodili pri vsem dolgotrajnem delu.

Največ zaslug si je Palacký pridobil kot zgodovinar, in po pravici nosi njegova podoba na slavnostni kolajni napis: „historiograf království českého“. Neutrudno je preiskoval arhive na Češkem in na Moravi in potoval celó v daljnje dežele, da zasledi nove, še neznane vire za češko zgodovino. V Italiji in na Nemškem in celó v Belemgradu je proučeval starodavne zapiske. Kar ni porabil za svojo zgodovino, to je objavil

opisujejo posameznosti iz njegovega življenja in delovanja. Najodličnejši pisatelji, posebno taki, ki so s slavljencem bili še v osebni zvezi, so poslali podatke, ki so važni za češko slovstveno zgodovino. 3. „František Palacký, napsal F. Žitka“ je kratak, poljuden življenjepis, namenjen širjemu občinstvu.

v raznih zbornikih, da bi služilo poznejšim zgodovinarjem. Natančno je popisal tudi zemljo, na kateri so se vršili od njega popisani dogodki. Palacký ni hotel podati češkemu narodu samo kronike njegovih slavnih del, ampak imel je vedno pred očmi namen, da bi bila njegova zgodovina jasna podoba kulturnega razvoja češkega naroda. Hotel je, da bi se Čehi iz popisa starih dogodkov naučili, kako da naj delujejo sedaj in v bodočnosti. Zato je posebno natančno zasledoval razvoj zakonodajstva in državne uprave, versko gibanje, znanstveno in umetniško delovanje, domače in javno življenje, slovstvo in razmerje češkega življa proti tujim vplivom. Dogodki so mu le zunanja podoba, v kateri se javlja duh in moč ljudstva.

Omika naroda pa se ne dá ocenjati brez stalnih nazorov o veri in o najvišjih človeških namenih. Zato nosi zgodovina Palackega znak njegovega zasebnega prepričanja. Svoje verske in modroslovske nazore je vtisnil Palacký vsemu svojemu delovanju. Ne moremo umeti njegovega delovanja, ne moremo umeti njegovega velikega vpliva, kateri se kaže sedaj v javnem življenju češkega naroda, ako ne poznamo teh njegovih temeljnih nazorov.

Palacký je bil nasprotnik Mladočehov, a vendar je njihov duševni oče. Bil je po mišljenju husit, in iz vse njegove zgodovine se vidi, da stoji na husitski strani. O razvoju svojih verskih načel nam pripoveduje v lastnem življenjepis marsikaj zanimivega. „V petem letu svojega življenja sem bil prečital že celo biblijo, v kateri so me, razven Mojzesovih in Jožefovih zgodb, najbolj zanimale skrivnosti, ki sem jih najmanj razumel: ljubeznive pesmi Salomonove in nauki Jezusa Siraha.“

Do jasnosti v dogmatičnih vprašanjih Palacký zaradi svoje protestantske vzgoje nikoli ni prišel. Njegova vera je bila bolj čustvena nego umska. Kot mladenič je hotel postati misijonar, da bi izpreobračal pogane. A kmalu je prišla izpremema. Osemnajst let star se je začel pečati z modroslovjem. Kantov sistem mu je omajal versko mišljenje,

in v njegovem duhu je nastal hud boj med vero in nevero. Zmagala je vera, katero je ohranil Palacký celo življenje. „Jaz verujem“, pravi, „da je neka Najvišja Moč, ki je ustvarila sveta vesoljstvo, ki vlada in ohranjuje vse biti, in ki bdi nad mojo osodo.“¹⁾ Človek je po svoji naravi stvor božji, zato pravi Palacký: „Le v pobožnosti doseže človek popolni izraz svoje prave bitnosti; v njej je sedež najvišje popolnosti. Čim pobožnejši smo, tembolj smo taki, kakoršni moramo biti.“²⁾ „Religija je sploh bila in je še to, s čimer se je češki duh od nekdanj odlikoval, bila je Čehom najmočnejši in najtrajnejši nagib; bila je oni studenec, iz katerega je najbolj izvirala duševna delavnost češka.“³⁾ „Pokristijanjenje je bilo življenjsko vprašanje za Slovane. Da so Čehi ušli usodi, kateri so zapadli Obodriti, Lutici, Ratari in drugi njihovi sorodniki, imajo se največ zahvaliti temu, da so se o pravem času in odkritosrčno pokristijanili.“⁴⁾

Vendar Palacký ni razumel tega, da je bistvena krščanstvu avtoriteta božjih namestnikov. On pozna samo veljavo sv. pisma in človeškega razuma, za katerega zahteva popolno svobodo. Husov upor proti hijerarhiji slavi kot jedno največjih kulturnih dejanj. Husitski boji so mu najslavnejše dejstvo češkega naroda. Husa slavi kot „začetnika protestantizma, zastopnika duševne svobode, kot vzbuditelja načel o pravici osebnega prepričanja o verskih stvareh.“⁵⁾ Pri husitih vidi povsod samo boje za vzvišene ideje, katoličane slika kot nazadnjake. V husitstvu vidi Palacký z verskega stališča odrešenje, z narodnostnega stališča največji cvet češkega naroda.⁶⁾

Palackeega učenci, ki sedaj govoré prvo besedo v češkem slovstvu, so šli v husitstvu še mnogo dalje. Palacký je Husa slavil le

kot prostomislec, ne da bi sam zavrgel izrecno katoličanstva, kateremu priznava opravičenost¹⁾; njegovi učenci pa ne verujejo ničesar in proslavljajo Husa samo kot demonstranta proti katolicizmu in kot revolucionarja.

Zanimivo je, kako si Palacký na podlagi svojih meglenih verskih pojmov predstavlja razmerje med katoličanstvom in med husitstvom v Dĕjinah III. 1, 9. Zgodovinski dogodki nastanejo vedno iz boja nasprotujočih si elementov. Taka dva elementa sta katoličanstvo in husitstvo. Prvo je pokoj, drugo je gibanje; jedno pomenja privlačno, drugo odbijajočo silo. Iz tega boja je nastala velika energija, ki je dala Čehom svetovni pomen in ki je baje Evropi dala prosveto.

Proti temu nazoru moramo odločno izreči svojo misel, tudi če se ne vjema z mislijo tolikega moža, kakor je Palacký. Kar Hus po pravici očita človeškim slabostim katoličanov, tega mu ne zamerimo — to se godi tudi od katoliške strani —, a da je posegel z nepoklicano roko v sestav verskih dogem, katere niso človeško delo, ampak večno trajne, od Boga razodete resnice, to je bilo zločinstvo, katero ni smelo ostati brez kazni. Ni res, kar piše Palacký: „Husitske vojske so bile prvi veliki mednarodni boj za nematerijalne interese, za duhovno posest, za versko prepričanje ali pravico, torej za same misli in ideje, in hkrati prvo zmagovalje svobode in lastne odločitve proti vseizjednačujoči srednoveški avtoriteti in centralizaciji.“²⁾ V resnici je bilo husitstvo revolucija na verskem in političnem polju; kakor vsaka revolucija je imelo husitstvo svoje razloge, a v svojem bistvu je bilo krivično. Husitski kelih ni bil znamenje omike, ampak grb bojujoče se politične stranke.³⁾

Da Palacký sam ni bil prepričan o jedini izveličavnosti protestantstva, nam priča to, da je dal vse svoje otroke katoliško

¹⁾ Každodenníček. 1820.

²⁾ Radhošť I. 371.

³⁾ Dĕjiny II. 1, 391.

⁴⁾ Dĕjiny I. 1, 227, 229.

⁵⁾ Dĕjiny III. 1, 226.

⁶⁾ Primeri o tem pretirano slavje husitstva v Dĕjinah III. 1, 301—304.

¹⁾ Několik slov o náboženství a víře. 1873.

²⁾ Dĕjiny III. 2, 46.

³⁾ O tem predmetu je izdalo zadnja leta temeljito razpravo literarno društvo „Vlast“.

vzgojiti¹⁾ in je tudi v politiki deloval skupno z dobrimi katoličani. Tudi je več za katoličane žaljivih izrazov v rokopisu popravil.

Mnogo bolj pa, nego verska ideja, je Palackemu vodila pero narodnostna ideja. O narodu pravi: „Ne manj svet, nego človek v svojem prirojenem pravu, nam je narod z vsemi duševnimi potrebami in vrlinami. Dasi je zgodovina nekaterim narodom dovolila popolnejši razvitek kakor drugim, nam vendar vedno kaže, da sposobnost razvoja tudi pri teh narodih ni nikoli omejena. Priroda ne pozna sama iz sebe plemenitih in neplemenitih narodov, ni poklicala nobenega izmed njih, da bi gospodoval nad drugimi, ni namenila nobenega, da bi služil drugemu kot sredstvo k njegovemu razvoju; jednako pravo vseh do najplemenitejšega človečanstva je zakon božji, katerega nobeden izmed njih brez kazni prestopiti ne sme.“²⁾ Zgodovina mu je bila učiteljica za politično delovanje; od nje se je naučil, da je češko kraljestvo od nekdaj imelo svoja lastna prava in ni bilo podložno drugim. To prepričanje je najjasneje izrekel v pisanju do frankobrodskega zbora: „Jaz sem Čeh rodú slovanskega, in z vsemi sicer malimi silami in sredstvi sem se oddal iz cela in za vedno v službo svojemu narodu. Ta narod je sicer majhen, a od nekdaj sam svoj in samostojen; njegovi vladarji so se od nekdaj šteli med zvezo nemških knezov, a narod sam se nikdar ni prišteval k narodu nemškemu, dasi so ga drugi cela stoletja tje prištevali. Celo spojenje češke zemlje najprej s sveto rimsko-nemško državo, in pozneje z nemško zvezo, je bilo od nekdaj samo regale, o katerem češki narod, češki stanovi niso hoteli nič vedeti, da, še zmenili se niso zanje.“

Zahteval je, da se Avstrija uredi federativno. V njej naj ne gospoduje jeden narod

¹⁾ Ko so cenzorji očitali Palackemu, da je pristranski, opravičeval se je: „Meine Frau und Kinder und viele meiner innigsten Freunde sind eifrig katholisch, und mir ist es noch nie beigefallen, sie in ihrem Glauben kränken oder beirren zu wollen.“ (Památník str. 677.)

²⁾ Manifest 1. sjezdu Slovan.

drugim, ampak vsa država naj bo zveza enakopravnih narodov, združena po osrednjem ministerstvu in po jedni cesarski kroni. Češka, Morava in Šlezija pa se naj zjedinita v jedno češko državo.

Nečemo tu zasledovati posameznih političnih nazorov Palackega, le dve stvari naj še omenimo:

Palacký je bil zvest Avstrijec. „Prav dobro vemo“, pravi, „da naša zemlja, ležeča v sredi evropske celine, ne bi mogla niti sama zase niti združena z Moravo in Šlezijo obstati trajno kot čisto neodvisna država. Naša osoda je sedaj po tristoletni dobi tem ože navezana na našo staro cesarsko hišo, ker je krivdo, storjeno nam od Ferdinanda II., končno popravil Ferdinand V. Res, to ključemo radostno in glasno, slavna hiša habsburško-lotrinška ni imela nikdar vernejšega, udanejšega naroda, kakor smo ji prav mi sedaj, zlasti od časa svojega političnega preporoda.“¹⁾

Palacký je nad narodnostjo priznaval višjo moralno silo: pravičnost. Zato kliče: „Svoji k svojemu, a vedno po pravici!“ V „Doslovu“ pa beremo: „Zadnja moja beseda je srčna in vroča želja, da bi moji mili narodnjaki v Čehih in na Moravi, v kateremkoli položaju so, nikdar ne prenehali biti verni sebi, resnici in pravičnosti.“

Takih nazorov je bil mož, katerega spomin so praznovali Čehi prošli mesec, kateremu so postavili velik spominik v „Pantheonu“ velikega muzeja, in kateremu se bo kmalu v Pragi na javnem prostoru dvignil še večji spominik. „Očeta naroda“ ga kličejo Čehi, ker jim je vzbudil samozavest, jih učil med izobraženimi narodi nastopati kot njim enakopravni, in bil dolgo časa njih voditelj v najtežavnejših razmerah.

Tudi mi se jim pridružujemo, ker smo se udeležili sadov njegovega neustrašenega delovanja, saj tudi nam veljajo besede, ki jih je zaklical Čehom Palacký: „Kadarkoli smo zmagali, dosegli smo uspeh bolj z močjo duha, nego s fizično močjo, in kadarkoli smo podlegli, zgodilo se je zaradi pomanjkanja

¹⁾ Manifest národního výboru 1848.

duševnega delovanja, npravne stanovitnosti in značajnosti, in če ne povzdignemo svojega duha in duha svojega naroda k višji in plemenitejši delavnosti, nego jo vidimo pri so-

sedih, ne bomo le nikdar dosegli častnega mesta v vrsti narodov, ampak ne bomo niti ohranili svojega naravnega obstanka.“¹⁾

¹⁾ Listopada meseca 1864.

Pri ulnjaku.

IX. Ljudska sodba.

„Kako je moder in kako je resen“,
Presoja važno mene star očaj;
„Ohol je le, ohol in pa prevzeten“,
Prereka sodbo mu bogat veljak.

„Prenaglo in prehitro se mi suče“,
Ženica stara z bradico majè;
„Počasen je tako, da Bog pomagaj“,
Njej jezno odgovarja mlad fantè.

„Vesel, preživ je v družbi, prezgovoren“,
Modruje sivolasi mi župan;
A mladi svet po svoje zopet sodi,
„Da človek strašno pust je in zaspan.“

„Nobeden z lepa temu ni po godu“,
Jezički drobni pikro sikajo;
„Celó z berači govori prijazno“,
Njih sodbo drugi spet zanikajo.

„Ta človek menda samo vodo pije“,
Oštir z drobižem jezno požvenklja;
„Pijanec bo, če ni že, ta nesrečnež“,
Sosedí botra tiho šepeta.

Tako! Sedaj pa veste ljudsko sodbo,
Verujte, ako drago, kaj mi mar!
Jaz vem, da ljudstvo to ne bo sodilo,
Sodnik bo moj samo sveta vladar.

X. Prvič in drugič.

Ko prvi maja dih je vel,
In zadnji zvonček odcvetel,
Cvetelo pa je drevje belo,
Vabilo nase je čebelo,
Tedaj sem tebe prvič gledal,
Ko pri ulnjaku sem posedal.

Na prsih mehkih mladi cvet,
Na licih cvetje mladih let,
In tvoje ustnice rudeče
Drhte so od sladke sreče:
Ob desni tvoji mož je hodil,
Za roke te je rahlo vodil.

Ko solnce žgalo je zemljo,
Da mrlo cvetje je lepo,
Da trava v rebri je gorela,
Po vodi pivka hrepenela,
Tedaj sem tebe drugič gledal,
Ko pri ulnjaku sem posedal.

Obrazek tvoj — kako je bled!
Solzá na licih berem sled.
In blede ustnice zaprte
Odmev so duše ti potrte:
Srce ubogo bridko toži
Po mrtvi sreči — mrtvem moží.

F. S. Finžgar.